

PARLAMENTARIZMO IDĖJA LLKS TARYBOS DEKLARACIJOJE

Vytenis Povilas Andriukaitis

Įsitvirtina parlamentinė tradicija Lietuvos Respublikos Seime rengti konferencijas ir kitus renginius, skirtus prasmingoms mūsų Tautos ir Valstybės raidos datoms. Ypač svarbu tai, kad Lietuvos Respublikos Seime bandome suteikti prasmę tiems mūsų istorijos įvykiams, be kurių būtų labai sunku suvokti nelengvą Laisvės atgavimo kelią. Praėjusiais metais buvo surengta konferencija, skirta 45 pabaltijiečių memorandumu priimtai Europos Parlamento rezoliucijai. 2003-ųjų sausio 13-ąją minėjome jos 20-metį.

Parlamentarizmo idėja Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos Deklaracijoje - bene svarbiausias šio dokumento turinio aspektas. Be to, prieš 5 metus Lietuvos Respublikos Seime buvo priimtas Lietuvos Respublikos Įstatymas „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos“, kuriuo Lietuvos Respublikos Seimas suteikė šiai deklaracijai Lietuvos Valstybės teisės akto statusą, o Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybą pripažino vienintele teisėta valdžia okupuotos Lietuvos teritorijoje. Šiuo įstatymu Lietuvos Respublikos Seimas taip pat pripažino Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos legitimumą bei jos organizuoto pasipriešinimo teisėtumą. Tai - ir dar vienas teisinis Lietuvos Respublikos Seimo sprendimas, į vientisą visumą sujungiantis mūsų šalies, patyrusios nacių ir stalininės TSRS okupacijas, istorinę-teisinę raidą.

1949-ųjų vasario 16-ąją priimta Deklaracija buvo pirmasis dokumentas, patvirtintas autentiškais parašais ir aiškiai išreiškęs pagrindinius Tautos tikslus bolševikų okupuotoje Lietuvoje. Lietuvos laikinosios Vyriausybės po 1941-ųjų metų birželio sukilimo, vėliau - nacių okupacijos metu veikusio Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo komiteto dokumentai bei pareiškimai atspindėjo iš esmės Lietuvos pastangas išsaugoti valstybingumo elementus. Vis dėlto šis 1949 metų dokumentas turi visai kitokį pobūdį. Jame iškeliami esminiai konstituciniai Lietuvos, kurios valstybingumo atkūrimu Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Taryba neabejojo, valstybės sąrangos klausimai. Deklaraciją pasirašę LLKS Tarybos nariai pasisako už demokratinę respubliką, laisvus, demokratinius, visuotinius, lygius ir slaptus rinkimus į Seimą, lygių teisių visiems Lietuvos piliečiams, neprasikaltusiems lietuvių tautos interesams, užtikrinimą. Visiškai aiškiai apibrėžiamas kertinis demokratinis teisingumo vykdymo principas - teisingumą vykdys tik Lietuvos Teismas. Iš esmės pripažįstama 1922 m. Lietuvos Konstitucijos dvasia ir būtinybė priimti žmogaus laisvės ir demokratijos siekius atitinkančią valstybės Konstituciją. Komunistų partija įvardijama kaip diktatūrinė ir nelaukoma teisine partija. Aiškiai nustatomas teisinių principų prioritetas partijų programos ir veiklos atžvilgiu. Ypač aiškiai suvokiamas konstitucinis socialinės valstybės principas. Socialinė globa pripažįstama vienu iš pirmųjų valstybės uždavinių, socialinių problemų sprendimas įvardijamas kaip vienas iš pirmųjų nepriklausomos valstybės žingsnių.

1949 m., per Lietuvą praūžus dviem baisioms jėgoms - nacistinei ir stalininei diktatūroms - toks kertinius konstitucinės parlamentinės demokratijos principus įtvirtinantis dokumentas tik patvirtino, kad Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos nariai savyje brandino Lietuvos demokratinės parlamentinės respublikos viziją. Viziją, kurios jie negalėjo atsinešti iš Antano Smetonos autoritarinio režimo. Galima teigti, kad priimdami šią Deklaraciją autoriai davė aiškų atsakymą ir į tai, kaip jie vertino ir A. Smetonos režimą Lietuvoje. Akivaizdu, kad neigiamai. Deklaracija turi aiškias sąsajas su Vasario 16-osios Aktu, su 1918-1926 m. Lietuvos parlamentarizmu, 1922-ųjų metų Lietuvos Konstitucija ir su demokratine pasaulėžiūra apskritai. Netgi Laikinosios tautos tarybos idėja turi aiškias sąsajas su 1917-1919 m. Lietuvos Taryba bei jos formavimo principais. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos Deklaracija, jei būtų lemta ją įgyvendinti, neabejotinai sugrąžintų Lietuvą į parlamentarizmo kelią, nuo kurio ji nususuko po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo.

Deklaraciją pasirašiusieji akivaizdžiai patvirtino, kad jie visi buvo kovotojai-demokratai, ištikimi parlamentinei demokratinei respublikai. Deklaracijos tekstas lakoniškas, konkretus, nuoseklus savo konstitucine logika. Jis atspindi ir tai, kad jos autoriai turėjo žinių apie Prezidento Trumeno 12 punktų, apie Atlanto Chartiją ir apie Žmogaus teisių deklaraciją. Jis leidžia daryti išvadą, kad Deklaracijos signatarai pamatiniais laikė 1922 m. Lietuvos Konstitucijoje ir Vasario 16-osios Akte išdėstytus principus.

Nežinau, ar yra žinių apie tai, kad ši Deklaracija pasiekė Vakarų valstybes bei dar išlikusias kai kurias Lietuvos diplomatinės atstovybes. Nežinau, ar ji buvo nagrinėjama kitų valstybių Vyriausybėse ar tarptautinėse organizacijose. Bet Deklaracija yra įtikinantis dokumentas bet kurioje tarptautinėje byloje apie tai, kad okupuotoji Lietuva kovojo ir tikėjosi atkurti demokratinę, o ne autoritarinę respubliką. Skirtingai nuo šios deklaracijos, antrasis okupuotoje Lietuvoje parašais patvirtintas dokumentas - 1979-ųjų metų 45 pabaltijiečių memorandumas - pasiekė tikslą - okupuotų šalių piliečių parašai tapo neginčijamu įrodymu Europos Parlamentui priimti rezoliuciją dėl Lietuvos, Latvijos ir Estijos laisvės. Tad istorikai turi du okupuotoje Lietuvoje patvirtintus dokumentus - 1949-ųjų vasario 16-osios Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos Deklaraciją - kaip pamatinį okupuotos Lietuvos dokumentą, išreiškiantį jos tikslą - atkurti demokratinę valstybės valdymo formą - parlamentinę respubliką ir 1979-ųjų metų memorandumą, reikalaujantį panaikinti Ribentropo-Molotovo pakto padarinius ir surengti plebiscitą. Tarp šių dokumentų yra ryšys - abu jie paremti parlamentarizmo idėja. Šių dokumentų tikslai buvo įgyvendinti 1990-ųjų kovo 11-ąją bei vėliau, - 1992-ųjų metų spalio 25-ąją, kai buvo vėl patvirtinta Lietuvos Konstitucija, įkūnijusi ir 1949-ųjų metų vasario 16-osios Deklaracijos postulatą. Parlamentarizmo ir teisinės valstybės principai Lietuvoje pagaliau buvo įgyvendinti.

Minėdami 55-ąsias Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos Deklaracijos metines, galime pasidžiaugti, kad signatarų siekiai išsipildė. Galima konstatuoti ir tai, kad Deklaracijos signatarai suteikė gyvą prasmę 1918-ųjų metų vasario 16-ajai. Iš pastarosios kilo 1922-ųjų metų Lietuvos Konstitucija, iš jos kilo ir parlamentarizmo idėja. 1949-ųjų metų vasario 16-osios Deklaracijos signatarai parlamentarizmo idėją apgynė savo gyvybėmis, pasmerkdami tiek nacių, tiek ir bolševikų totalitarizmą ir nesiedami savęs ir savo kovos tikslų su smetoniniu autoritarizmu. 1999 m. sausio 12-ąją

priėmus Lietuvos Respublikos įstatymą „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos“, Deklaracija tampa ir Lietuvos Respublikos teisės šaltiniu, taip reikalingu parlamentarizmo idėjai Lietuvoje stiprinti.

Žinant tragišką ir sunkią padėtį 1949-ųjų metų Lietuvoje, negali neatsistebėti šios Deklaracijos signatarų optimizmu, ryžtu ir idealizmu. Stebint kai kurias šios dienos tendencijas, kai vėl prabunda „tvirtos rankos“, „tvarkos“, Seimo išvaikymo ir „langų jam išdaužymo“ tendencijos, negalima nepriminti tokios tvarkos propaguotojams 1949-ųjų vasario 16-osios Deklaracijos signatarų idėjų ir tikslų. Parlamentarizmo idėjos gaivinimas reikalauja nuolatinių pastangų. Ir istorikai, ir teisininkai, ir visuomenininkai turėtų nenuilstamai dirbti šios idėjos labui. Nes demokratija nepersiduoda iš kartos į kartą automatiškai. Ją reikia ugdyti ir puoselėti. Ir tokiu pavyzdžiu mums išlieka Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos Deklaracijos signatarai.

Šios Deklaracijos priėmimo 55-osios metinės gražiai įsilieja į 2004 metų istorinių Lietuvos įvykių raidą. Nuo 2004-ųjų metų gegužės 1-osios Lietuva tampa visateise Europos Sąjungos nare. Bet visateise Europos Sąjungos nare gali tapti tik demokratinė, žmogaus teises ir laisves ginanti valstybė. Šiais metais Lietuva tampa ir NATO nare. O NATO šalys visos įgyvendino principus, paskelbtus Atlanto Chartijoje. O juk būtent apie tai, apie galimybes „sukurti pasaulyje teisingumą ir laisve pagrįstą pastovią taiką, besiremiančią pilnutiniu įgyvendinimu tikrosios demokratijos principų“ skelbė 1949-ųjų metų vasario 16-osios Deklaracijos signatarai. Jų tikslai siejasi ir su Europos Sąjungos Konstitucinės sutarties tikslais bei vertybėmis. Taip pat ir su NATO bei Jungtinių Tautų ginamais principais.

Esu įsitikinęs, kad ir šių signatarų, sugebėjusių savo drąsiomis parlamentarizmo idėjomis pralenkti laiką bei numatyti Lietuvos ateities raidą, pagerbimas taps demokratinės Lietuvos Respublikos pareiga ir būtinybe.